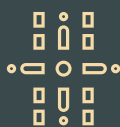

*„Zászló alá
magam csaptam fel”*

Ünnepi tanulmányok a 65 éves
CSIKÁNY TAMÁS
dandártábornok tiszteletére

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

„Zászló alá magam csaptam fel”

Ünnepi tanulmányok
a 65 éves Csikány Tamás dandártábornok tiszteletére

„Zászló alá magam csaptam fel”

Ünnepi tanulmányok a 65 éves Csikány Tamás dandártábornok tiszteletére

Szerkesztette

Kis Péter, Petrik Iván és Toldi Lóránt

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

A kötet szerzői

Boda Mihály
Dreska Gábor
Erdélyi Lajos
Forgács Balázs
Harangi-Tóth Zoltán
Hermann Róbert
Kedves Gyula

Kenyeres István
Kertész Botond
Kis Péter
Nagy-L. István
Négyesi Lajos
Németh Balázs
Pásztai László

Petrik Iván
Rác Attila
Szabó Ádám
Sarusi Kiss Béla
Toldi Lóránt
Toronyi Zsuzsanna

A szerkesztésben közreműködött
Németh Balázs

Kiadja a Nemzeti Közszerzői Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt
Olvasószerkesztő: Csinta Áron
Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt
Korrektor: Resofszi Ágnes

ISBN 978-615-6598-86-8 (nyomtatott)
ISBN 978-615-6598-87-5 (ePDF)

© A szerzők, 2023
Szerkesztés © Kis Péter, Petrik Iván, Toldi Lóránt, 2023
© A kiadó, 2023

Minden jog védve.

Tartalom

Tabula gratulatoria | 9

Laudációk

Hermann Róbert

Csikány Tamás köszöntése | 13

Erdélyi Lajos

Katonatiszt, tanár, tudós –
Szubjektív köszöntés Csikány Tamás
65. születésnapjára | 17

Tanulmányok

Boda Mihály

Az oszmán török háborús ideológia és a Magyar Királyság | 25

Dreska Gábor

A Nyírkállói-kódex kiadatlan szövegeiről | 37

Forgács Balázs

Variációk egy témára –
Lawrence és Von Lettow-Vorbeck
irreguláris harcai az első világháborúban | 51

Harangi-Tóth Zoltán

A csataelemzés fortélyai | 73

Hermann Róbert

Ki volt a tápióbszkei hídroham hőse? | 91

Kedves Gyula

Skandalum az Országházban,
avagy a Képviselőházi Őrség
első parancsnokhelyettesének túlfejlett becsületérzéke | 109

Kenyeres István

Pénz a háborúra –
A Német-római Birodalom rendjeinek töröksegélyei
a 16–18. században | 129

Kertész Botond

„A hadseregnek is tudnia kell,
hogy én egy valóban istenfélő katona vagyok” –
Benedek Lajos altábornagy mint egyházpolitikus | 153

Kis Péter

Hadtudományi előadások a Budapesti Tudományegyetemen
a két világháború között | 163

Nagy-L. István

Könnyűcsapatok éléről a vezérletbe –
A könnyűcsapatok integrációja
a császári-királyi hadseregbe | 175

Négyesi Lajos

Legenda és valóság –
Magyarok a Török Köztársaság létrejötténél | 199

Németh Balázs

A kémiai gyűjtés bevezetése
a császári-királyi hadseregben | 217

Pászti László

Adalékok a hatfontos gyalogüteg működtetéséhez | 261

Petrik Iván

Az utolsó pillanatig kitartani –
Egy katonatiszti visszaemlékezés kiadásának buktatói
a létezett szocializmusban | 281

Rácz Attila

A Munkásőrség budapesti parancsnokai | 299

Sarusi Kiss Béla

Zsidó fogvatartottak az Országos Gyűjtőfogházban 1944-ben | 313

Szabó Ádám

Római hadtudósok Csikban –
Vegetius és Frontinus, mellettük Cicero is,
egy rejtőző kódexben | 329

Toldi Lóránt

Ivánka Imre a balszárnyon,
avagy a (hamis) Merkúr pályája | 349

Toronyi Zsuzsanna

Debóra a Wesselényi utcában –
A magyar zsidó hősi halottak emlékműve* | 371

Mellékletek

Csikány Tamás pályája | 387

A kötet szerzői | 401

Képmelléklet

Nagy-L. István

Könnýűcsapatok éléról a vezérletbe – A könnýűcsapatok integrációja a császári-királyi hadseregbe

Könnýűcsapatok a Habsburg Monarchia hadseregében – A kezdetek

A középkori Magyar Királyság hadserege ugyan Mohács mezején vereséget szenvedett az Oszmán Birodalom legalább háromszoros túlerőben lévő hatalmas haderejétől, a magyar hadviselési mód megmaradt az oszmánok elleni hosszú küzdelem során.¹ A magyar katonai hagyományok ötvözték a keleti könnýűlovas hadi kultúrát a nyugati nehézpáncélos lovassággal mint fő csapásmérő erővel. A magyar gyalogságnak kevesebb szerep jutott, de összetételét tekintve inkább keleti párhuzamokat mutatott, mert magasabb volt a puskások aránya a nyugati nehézgyalogságénál. A királyság honvédő ereje a nemesség személyes felkelésén és könnýűfegyverzetű kiállított csapatokon nyugodott. A keleti könnýűlovas hadviselési mód jelen volt a magyar hadszervezetben a középkor folyamán.

A mohácsi vereséget követően az oszmánokkal szemben ellenállást választó I. Ferdinánd új végvárrendszert épített ki az ország közepén, a védelem a várak őrségére és a király mozgó haderejére épült. A szükséges anyagi erőforrások hiánya és az oszmánok jelentős katonai fölénye sokáig nem tette lehetővé a hatékony védekezést a nagy hadjáratok során, így csak a támadás ütemének lassítása jöhetett szóba, de a köztes időben a helyi védelemben nagy szükség volt a gyorsaságra, a tűzerőre és a kreativitásra, a könnýűcsapatok legnagyobb erényeire. A könnýűcsapatok harcászata nagyon sokat fejlődött az oszmánok ellen vívott hosszú, közel két évszázados küzdelemben, mivel a nagyszámú ellenséges könnýűlovassággal és a népes török helyőrségekkel csak a fegyverzet és a harceljárások folyamatos fejlesztésével lehetett eredményesen felvenni a harcot.

¹ Az oszmán hódításról legújabban lásd ÁGOSTON 2022: 146–240, 412–457.

A Habsburg Monarchia 16. századi mezei hadserege² nyugati mintát követett, német *Landsknecht*ből, itáliai, később spanyol és vallon nehézgyalogságból, valamint nehézlovasságból állt. A magyar haderő elsődleges feladata a helyi védelem megszervezése és ellátása lett, a mezei hadseregben viszont a könnyűcsapatok feladatát látta el. A tűzfegyverek fejlődése átalakította az európai „reguláris” hadviselést és a könnyűcsapatokat is. Az utóbbiak körében megjelentek a többnyire tűzfegyverrel gyalog és lovon harcoló zsoldosok, a hajdúk. A 17. század végén a hajdúkból reguláris gyalogezredeket szerveztek, de ezek száma alacsony szinten maradt. Az első ezredet 1688-ban állították fel, 1741-ben mindössze három hajdúezred létezett, 1741-ben hat, 1756-ban további két ezredet állítottak fel, majd az évszázad végén, 1798-ban újabb négyet. A hajdú elnevezést a 18. században már a magyar gyalogos szinonimájaként használták, de a század közepétől a hajdúkat a sorgyalogság közé számították, tehát integrálódtak a nyugati típusú reguláris alakulatok közé.

A huszár csapatnem, a régi magyar könnyűlovas hagyományok képviselője a 16–17. században – az oszmánok elleni küzdelem hatására – széles körben használható, sokoldalú csapatnemmé fejlődött. A támadó- és védőfegyverzet, valamint a harceljárás folyamatos alakítása az oszmán portyák elhárítását és saját portyák kivitelezését szolgálta a néhányfős portyától a több százas, akár több ezres nagyságrendű hadműveletig. Az ellenséges túlerő folyamatos készültséget, a terep kihasználását, bátorságot és hősiességet tett szükségessé és sajátosságos harcászatot eredményezett.

A sokoldalú magyar lovasság hamar a császári hadsereg részévé vált, és a 16. század közepétől a nyugati harctereken is megjelent, de egészen a 17. század végéig a reguláris állandó haderőnek nem vált részévé, irreguláris szinten maradt.

A könnyűcsapatok 18. századi fejlődése és az integrációs minta

A végvidéken szolgáló magyar könnyűlovasság a schmalkaldeni háborúban jelent meg a császári hadsereg kötelékében a nyugat-európai harctereken a 16. század közepén. Az első állandó egységeket csak a 17. század végén szervezték meg, de a 18. század folyamán számuk gyorsan növekedésnek indult, a század közepére – kirobbanó sikereiknek köszönhetően – már a hadsereg fontos részének tekintették őket. Hamarosan megjelentek az első, a Habsburg Monarchia nyugati területein megszervezett könnyűlovas egységek, a sivalizserek. II. József idején a könnyűlovasság száma már elérte, sőt meghaladta a nehézlovasságét.

A 18. század elején, amikor a huszár csapatnem a császári-királyi hadsereg integráns részévé vált, a tisztikar szinte kizárólag magyarokból, azon belül is legnagyobbbrészt

² A tizenöt éves háborúról szélesebb kontextusban lásd BAGI 2011.

nemesekből állt. A huszárság harctéri sikerei a század folyamán vonzóvá tették a csapatnemet az idegen nemesség, de még az arisztokrácia számára is. A Habsburg Monarchia nem magyar területeiről, de még a birodalmi nemességből is egyre gyakrabban küldtek ifjakat huszártiszti szolgálatra, ami azt eredményezte, hogy a huszár törzstisztek egyharmada a francia háborúk időszakában már nem a magyar Szent Korona területéről származott, és számos neves hadvezér került ki soraikból.

A könnyűgyalogság hasonló mintát követett, de a folyamat időben a huszárok után zajlott le. Az oszmánok kiűzése Magyarországról alapjaiban alakította át a királyságot.³ A határvidék délre tolódott, ahol megszervezték a Katonai Határőrvidéket,⁴ így a folyamatos készenlét és az ehhez kapcsolódó nyomás alól az ország felszabadult. Az egykori határőrző katonaságot és a mezei hadakban szolgálókat a császári hadsereg kötelékeibe integrálták, állandó ezredeket hoztak létre belőlük, ezzel a könnyűcsapatok megjelentek az állandó hadseregben is. A katonai határőrvidéket generalátusságokba szervezték, de a nyugati háborúkban is bevetették kisebb, ideiglenes egységekben. Az 1740-es években megkezdték a határőrvidék újjászervezését, új alapokra helyezték a katonai adminisztrációt, a horvát és szlávön területeken területi alapon szervezett ezredeket hoztak létre. Ezt a szervezetet később a Temesközben is kialakították, Erdélyben területileg kevésbé elkülönülten, de szintén létrehoztak határőr-alakulatokat. Az új határőrezredek az állandó hadsereg részévé váltak, de a harctereken évtizedekig ideiglenesen szervezett egységekben vetették be őket. A változást II. József új szervezete hozta el 1787-ben, amely az ezredet harcászati szempontból is önálló egységgé és bevetési keretté tette.

A határvédelemben – az erődök helyőrségeként és a mobil erők részeként – szolgáló gyalogság a 15. századtól kezdve az oszmánok elleni védelmi vonal integráns részét képezte. Ez az erő a 17. század második felében már 10 ezer katonát meghaladó létszámban szolgált az állandó hadsereg egységein felül. Az összefegyvernemi könnyűcsapat-hadviselés jelentősége a 17. század második felében a nyugati hadvezéreknek is magától értetődőnek számított, Montecuccoli és Lotharingiai Károly is írt a témáról, de a komplex könnyűcsapat-hadviselés és a könnyűgyalogság tömeges alkalmazása a reguláris hadsereg keretei között a nyugati háborúkban csak a 18. század közepének eredménye lett.

A keleti katonaság nyugati háborúkban való tömeges bevetéséhez az oszmán hódítók Magyarországról való kiszorítása képezte az alapot. A határvédelmi erő a 17. század második felében már 10 ezer katonát meghaladó létszámban szolgált az állandó hadsereg egységein felül. A pozsareváci békét követően a határvidék délre

³ Ennek társadalmi hatásáról az elit tekintetében: CSERPES–SZIJÁRTÓ 2014: 156–158.

⁴ Historiográfiáját lásd O'REILLY 2006.

tolódása⁵ a határvédelem teljes átszervezését vonta maga után, ami lehetővé tette, hogy a határőrököt egyre nagyobb számban vessék be a nyugati hadszíntéren harcoló mezei hadsereg megerősítésére. A katonai határőrvidék 1760-as évekbeli kiterjesztése tovább növelte a mozgósítható katonák számát.

A Habsburg Monarchia „természetes” könnyűcsapatai, a huszárok és a határőrgyalogosok a 17. század végén, illetve a 18. század második felében érték el a reguláris szervezetségi szintet. Ez jól szervezett, nagyszámú tiszttel ellátott, fegyelmezett csapatokat, valamint rendezett harcászatot jelentett. A 18. század középső harmadának hosszú háborúiban jól felszerelt, fegyelmezett és hatékony huszárcsapatokat vetettek be. Az 1737 és 1739 között oszmánok ellen vívott háborúban nagyszámú huszárt vetettek be, akik a határőrgyalogsággal együtt harcoltak a nehéz, hegyes, átszegdelt terepen. Ez a tapasztalat alapozta meg a következő évtizedekben a könnyűcsapatok sikereit.⁶

A könnyűcsapatok reguláris hadseregbe integrálásának következő lépcsője volt a könnyűcsapatok vezérlőinek bekapcsolódása a vezényletbe. A reguláris egységek parancsnokainak idő kellett, hogy egyre nagyobb számban ériék el a legmagasabb rangokat, és olyan generáció növekedjék fel, amely tömegesen léphet be a tábornokok körébe. A császári hadsereg első magyar tábornoka, Zrínyi Miklós 1646-ban nyerte el a tábornoki előléptetést a könnyűlovasság soraiból, de a reguláris egységek felállítását követően lehetett csak esély a nagyobb tömegű folytatásra. A huszárság esetében a 17. század végén felállított első ezredek, valamint a spanyol örökösödési háborúban megnövekedett létszám adott lehetőséget arra, hogy a parancsnokok beszívárognak a tábornoki karba, és ott állandó helyet szerezzenek maguknak a könnyűcsapat-vezérlő tábornok archetípusaként. A huszár csapatnem integrációja képezte az alapot a következő évtizedek folyamataihoz, egyben kitaposta az utat a további fejlődéshez, a könnyűgyalogság beépüléséhez, amely hatalmas sikert hozott a 18. század közepén.⁷ A következő elem, a lovasüzérség is megjelent hamarosan a hadseregben.

A határőrgyalogság ezredekbe szervezése az 1740-es években egyelőre a védelem és az adminisztráció területi alapjának átszervezését jelentette, a nyugati hadszíntéren a csapatokat egyelőre még századszinten vetették be. A hullámoknak nevezett mozgósítási lépcsők egymást váltották a hadszíntéren, így gondoskodtak a hadkiegészítésről, de egyben az emberanyag kimerülését is megakadályozták. A hadszíntérre küldött századokat ideiglenes zászlóaljakra és ezredekbe szervezték, ami a törzstisztek számára jelentett harci tapasztalatot. A rendszer előnyének számított, hogy nagyon sok határőrkatona és tiszt fordult meg a nyugati hadszíntéren, hadi tapasztalatot szerezve

⁵ EVANS 2006: 123–124.

⁶ BRUCE et al. 2008: 48.

⁷ ESDAILE 2019: 57 (18. lábjegyzet).

a határvédelmen túl is, egyben bizonyítva a csapatnem hasznát és hatékonyságát, ami nagyban segítette az integrációt.

A regularizált határőrezredek élén ezredek és alezredek álltak, kevesebb törzstisztet osztottak be hozzájuk. II. József 1780-ban átalakította a szervezetet, az ezredet harcászati szempontból is alapegységé tette, két tábori zászlóaljat állítva fel ezredenként, míg két területvédelmi osztály a területvédelemről gondoskodott a tábori zászlóaljak távolléte esetén.⁸ A határőrezredek jól képzett mesterlövész-különítményt is felállítottak. A rendszer hatékonyságát bizonyították a török háború sikeres harcai. A határőr tábori zászlóaljok mind hegyi, mind nyílt terepen megállták a helyüket, de a veszteségek és a határzóna fenyegetettsége miatt a francia háborúban nem a teljes tábori zászlóaljakat vetették be, hanem generalátusságonként szervezett összevont zászlóaljakat küldtek a harctérre. A gyakran nyílt harcrendben harcoló franciák ellen a határőrzászlóaljok jól teljesítettek, különösen a mesterlövészekből összevont zászlóalj szerzett hírnevet magának, ami bizonyította az átszervezés sikerét, és meggyőzte a hadvezetést a rendszer működőképességéről. Az első koalíciós háborút követően a vészhelyzetben mozgósított határőrcsapatokat otthonuktól távol konszolidálták, kialakították az ezredenkénti rendszert, 1805-ben már ezredenként két-két zászlóaljot küldtek hadba a franciák ellen.

A könnyűcsapatok harmadik alkotóeleme a nyugati könnyűgyalogság volt.⁹ A tiroli vadászok és a német területeken felállított önkéntes csapatok tartoznak ebbe a kategóriába. Ezek az egységek már a 17. századtól a hadsereg részét képezték, de harcászataikat tekintve nem minden esetben könnyűcsapatként vetették be őket, így nem képezhették az összefegyvernemi könnyűcsapat-harcászat alapját, ezt kis létszámuk sem tette lehetővé, mindössze az általában egyetlen zászlóaljerejű tiroli vadászok mutattak némi párhuzamot a határőrgyalogsággal. Az 1769-es *Generalreglement* előírta egy 10 századból álló tiroli vadászcsapat felállítását a Főszállásmesteri Törzs közvetlen alárendeltségében. A török háború alatt egy-egy tiroli és német vadászcsapatot szerveztek meg. Az első koalíciós háború alatt összesen négy vadászcsapatot és hat önkéntes alakulatot szerveztek, hogy az új francia harceljárások ellen hatékonyan tudjanak fellépni. Ez az igény a határőrcsapatok fokozottabb bevetését is szükségessé tette volna, de azt egyelőre nem lehetett, helyettük határőrtisztek vezetésével balkáni menekültekből szerveztek szabadcsapatokat. Az állandó fegyelmi problémák ellenére ezek az egységek nagyban hozzájárultak a hadsereg teljesítményéhez és a könnyűcsapat-harcászat alakításához, ezért 1798-ban a szabadcsapatok egy részét regularizálták, és jól szervezett könnyűgyalogsos-zászlóaljakat alakítottak ki.

⁸ ROTHENBERG 1966: 67–68; VANÍČEK 1875: 3, 11–30.

⁹ A nyugati könnyűgyalogság elnevezésének értelmzéséről lásd RINK 2010.

A 14 új könnyűzászlóalj jelentős erőt képviselt, ez a szervezeti változtatás fontos mérföldkövet jelenthetett volna a könnyűcsapatok szervezetében. A második koalíciós háborúban, különösen annak második évében ezeket a zászlóaljakat összevonták nagyobb csapatba, és hosszú időn át inaktívak maradtak ahelyett, hogy dandár-erejű magasabbegységekben a hadsereg egyes részeihez beosztva összefegyvernemi könnyűcsapat-műveleteket végeztek volna. A másik fontos probléma a hadkiegészítés megoldatlansága maradt, így a zászlóaljak ereje lecsökkent. Mindez a könnyűzászlóaljak 1801-es feloszlataához vezetett. A megmaradt legénység egy részét és a tiszteket viszont a sorcsapatokhoz osztották be, ami elősegítette a tapasztalatok megosztását, és a sorcsapatok ilyen irányú tapasztalatát növelte. A sorgyalozzerek esetében is bevezették az állomány harmadának csatározásra való alkalmazását.

A vadász csapatnem esetében a második koalíciós háborút követő demobilizálás az első állandó alakulat megszervezését hozta el. A meglévő vadászcsapatokból felállították a tiroli vadászezredet, amelyet ugyan 1808-ban feloszlattak, de csak mint ezredet, mert az ezred kilenc osztályát önállósították, majd megháromszorozva az állományt 1809-ben kilenc önálló zászlóaljat hoztak létre.

A nyugati könnyűlovasság előzményei a 16. századba nyúlnak vissza, ekkor szervezték meg az első lovaslövész-alakulatokat, majd a löfegyverrel is ellátott fekete lovasságot, majd 1602-ben az első dragonyos egységet mint lovasított gyalogságot. A 17. század végére a nyugati lovasságot vértés és dragonyos alakulatok alkották. A huszárság eredményessége a dragonyosokat fokozatosan a nehézlovasság irányába mozdította el. A folyamat 1768-ban véget ért, ettől kezdve a dragonyosok a nehézlovassághoz számítottak. A hadvezetés azonban ragaszkodott a nyugati könnyűlovassághoz, ezért 1758-ban az egyik dragonyosezred kebelén belül egy sivalzsérezredet szerveztek meg mint a német lovasság könnyebb fajtája. A csapatnem gyorsan gyarapodott, a francia háborúk kezdetén már hétre rúgott ezredeik száma. Relatív sikertelenségük ellenére egészen 1851-ig megmaradt a csapatnem egy rövid periódust leszámítva 1798 és 1801 között, amikor könnyűdragonyossá alakították a sivalzsérezeket.

Galícia 1772-es megszerzésével új könnyűlovas csapatnem került a császári-királyi hadseregbe, a tradicionális lengyel csapatnem, a lándzsával harcoló ulánusoké. A huszárság által kitaposott úton haladva az ulánusok nagyon gyorsan integrálódtak a hadseregbe. 1785-ben egy önkéntesekből álló szabadcsapatot állítottak fel, 1792-ben pedig már az első reguláris ezredet is megszervezték, számuk a francia háborúk végével már négyre növekedett.

A francia háborúk alatt rövid időre még egy könnyűlovas csapatnem megjelent a hadseregben. A német önkéntesekből és a francia emigránsokból 1798-ban állítottak fel egy lovasvadász-ezredet, de három évvel később fel is oszlatták.

A könnyűcsapatokon kívül a magyar inszurrekció, tehát a hagyományos magyar védelmi rendszer¹⁰ keretein belül is léptettek elő alkalmas törzstiszteket a vezérletbe.

A fentiek alapján meghatározhatjuk a könnyűcsapatok integrációs modelljét, azt az ívet, amelyet bejárva a Habsburg Monarchia keleti felének csapatai és hadikultúrája beépült a birodalom alapvetően nyugati hadviselési módjába.

1. A helyi védelmi erők várak helyőrségeiben állomásozott, és kis, ideiglenes csapatokban vetették be a mezei hadseregnél.
2. A mezei csapatokat kis egységekben a nyugati háborúkban is alkalmazták.
3. A csapatok létszáma növekedett, elérték az ezredszervezet szintjét.
4. Reguláris ezredeket szerveztek.

Az integráció akkor vált teljessé, ha a könnyűcsapatok ezredparancsnokai bekerültek a tábornoki karba.

A tábornoki kar könnyűcsapat-háttérű tagjai az 1787 és 1815 közötti háborús periódusban¹¹

A könnyűcsapatok szervezettörténetét a fenti modell alapján vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a könnyűcsapatok többsége a 18. század utolsó harmadára elérte a teljes integrációt. Az 1787 előtti évtizedekben a könnyűcsapatok élén olyan törzstiszti generáció nevelődött ki, amely készen állt nagyobb csapatok vezetésére is. A könnyűcsapatok magasabbegységei számára a 18. század középső harmada jelentős sikert hozott, amelyet Hadik András berlini portyája szimbolizál. Hiba lenne azonban ezt a sikert csak ezzel a látványos sikerrel azonosítani. Az ellenségre nehezedő állandó nyomás és a könnyűcsapatok hírneve arra indította a katonai hatalmakat, hogy hozzák létre saját könnyűcsapataikat, többnyire magyar tisztek vezetésével. Ezek a tisztek a nyugat-európai hadseregek számára megtanították a kisháborús hadviselési módot, mindazonáltal a kisháború valódi letéteményese továbbra is a császári-királyi hadsereg maradt.

Az új magasabbegység-méretű elővédek és önálló portyázó különítmények a könnyűcsapat-parancsnokok új minőségét hozták létre a parancsnoklási lánc minden szintjén. A nyugati típusú hadviselésben teljes mértékben újszerű parancsnok archetípusaként természetesen Hadik Andrást jelölhetjük meg, de a tábornoki kar minden szintjén megjelentek a huszárságból érkező parancsnokok már a 18. század középső harmadában.

¹⁰ VIZI 2014: 91–100.

¹¹ Az intézményi háttérről lásd HOCHEDLINGER et al. 2003; Band 1/2 629–763; INGRAO 2000: 230–234.

A könnyűcsapatok integrációja a tisztikar tekintetében azt jelentette, hogy nyugati tiszteket is neveztek ki a könnyűcsapatokhoz, hogy azokat reguláris harcmódra tanítsák, de keleti tiszték is kerültek a nyugati egységekbe. Ez a jelenség mindkét típus számára gyümölcsöző lett, mert a könnyűcsapatok fegyelmét erősítette, harcban való hatékonyságukat növelte, a reguláris csapatok merevségét pedig oldotta. A huszárság sikerei és hírneve motiváló tényezőként hatott ifjú nyugati arisztokraták számára a gyors emelkedésre és hírnévszerzésre, ezért egyre nagyobb számban jelentek meg a huszárezredek tisztikarában. A nyugati tiszték sokat tanultak a könnyűcsapatoknál, így a kisháborús műveletekben való jártasság gyorsabban szivároghatott be a nyugati reguláris harcmódba. Ez a kétoldalú tudástransfer nagyban hozzájárult a hadművészet fejlődéséhez.¹²

A könnyűlovasság és a könnyűgyalogság integrációs mintája közötti párhuzam egyértelmű, a gyalogságnál viszont a folyamat időben fél évszázaddal később ment végbe. A létszámbeli különbséget a 18. századi hadseregek nagysága¹³ okozta, mert míg az első reguláris huszárezredek alig néhány ezer főt számláltak, a reguláris határőrgyalogság 11 ezrede az 1740-es évek végén 20–30 ezer katonát, a létszám az 1760-as évekre 17 ezredre és 30–40 ezer katonára növekedett. Ezzel szemben még 1732-ben is csak 3 huszárezred létezett, amelyek száma a háborúk idején 12-re növekedett, az 1768-as átszervezés következtében viszont 8-ra csökkent, habár ez létszámban nagyobb ezredekkel jelentett, de még így sem érte el az előírt létszám a 9 ezret.

A 18. század közepén a tábornokok kiválasztásánál már a meritokrácia, tehát a rátermettség és a teljesítmény esett leginkább latba, legalábbis lehetőséget teremtett az előléptetésre, származástól függetlenül. Ez a törzstisztek jelentőségét növelte, hiszen az ő körükből kerültek ki a hadsereg vezetői, így az ezredek száma, ezzel együtt a törzstisztek létszáma különösen fontossá vált a tábornoki kar kiegészítése szempontjából.

A császári-királyi tábornoki kar kutatása¹⁴

A francia¹⁵ és porosz¹⁶ tábornoki karra vonatkozó kutatások a második világháború előtt életrajzi lexikon formájában jelentek meg, az orosz tisztikarról 2005-ben látott napvilágot elemző monográfia,¹⁷ így Európa legjelentősebb szárazföldi katonai hatalmai

¹² MUIR 2000: 51–67.

¹³ HOCHEDLINGER 2003: 297–303.

¹⁴ A kutatás hátteréhez és módszertanához lásd ZACHAR 2004: 255–309; NAGY-L. 2020: 13–28.

¹⁵ SIX 1934.

¹⁶ PRIESDORFF 1937–1942.

¹⁷ MIKABERIDZE 2005.

közül egyedül a Habsburg Monarchia katonai elitje maradt nem csupán korszerű feldolgozás nélkül, de a legalapvetőbb ismereteink is hiányoznak róla.¹⁸ Az Osztrák Állami Levéltár 2004-ben útnak indított hatalmas projektje, két névlista¹⁹ közreadásán túl egyelőre csak az 1618 és 1655 közötti tábornokokról készült életrajzi lexikon. A két névlista egy régi levéltári „tábornokkönyv”-ön alapul, amely több pontatlanságot tartalmaz, és csak nagyon kevés adatot közöl egy-egy személyről, a legalapvetőbb személyi és szolgálati adatok is hiányoznak, néha még a személy azonosítása is pontatlan vagy kétséges, így csak kiindulási pontként használható. Leopold Kudrna és Digby Smith online elérhető adatbázisa²⁰ sok pontatlanságot javított, de nem célozta meg a teljes körű, egységes szerkezetű, összehasonlítható adatok kutatását.

Kutatásom alapvető feladata a szolgálatot ellátó tábornokok azonosítására vonatkozott, mivel az 1000-nél több nevet tartalmazó listán szereplő tábornokok egy része csak címként kapta meg a tábornoki rangot, valós szolgálatot nem teljesített tábornokként.

A kutatást a rendelkezésre álló, a kutatásba eddig be nem vont primer forrásanyag felhasználásával kellett lefolytatni.²¹ A Kriegsarchiv állományában lévő *Stabsbücher* sorozat eredetileg a tábornoki juttatások rögzítésére szolgált, de nagyon sok információt tartalmaz a szolgálatról is. A sorozat 200 kötetének és mintegy 50 ezer bejegyzésének feldolgozásával és más primer és szekunder forrásbázis segítségével sikerült a pontatlanságokat kiküszöbölni, feltérképezni a szolgálati utakat, kiválasztani az aktív szolgálatot teljesítő tábornokokat.

A kutatás eredményeként 1244 főt sikerült azonosítani, aki az 1788-astól a 1815-ös hadi évig (1787 novemberétől 1815 októberéig) tartó időszakban tábornoki rangot viselt, közülük azonban 880 fő teljesített aktív szolgálatot. Az aktív szolgálat feltétele különösen fontosnak bizonyult, mert az előzetesen vártnál jóval nagyobb, 29,26% volt a nem szolgáló tábornokok aránya, tehát akik csak címként viselték a tábornoki rangot valós tartalom nélkül. Ez a jelentős arány nagyban torzította volna az eredményeket, ezért ki kellett zárni őket a vizsgálatból.

A jelen tanulmány szempontjából kulcsfontosságú csapatnemi háttér megállapítása nem várt nehézségekbe ütközött, a teljes pályafutást elemezni kellett hozzá. Az ezred- és csapatnenváltások miatt sok esetben nehéz volt meghatározni az ezek közül dominánst. A döntést a tisztként, különösen törzstisztként eltöltött idő alapján hoztam meg. A törzstisztként végzett szolgálat különösen fontosnak bizonyult, mert

¹⁸ A feldolgozást Réfi Attila kezdte meg, lásd RÉFI 2014; 2018a; 2018b. Esettanulmányként lásd például LÁZÁR 2021; NAGY-L. 2018.

¹⁹ SCHMIDT-BRENTANO 2006; SCHMIDT-BRENTANO 2007.

²⁰ KUDRNA–SMITH [é. n.].

²¹ A forrásanyagról részletesen lásd NAGY-L. 2020: 29–36.

a tábornoki beosztás jórészt ennek függvénye lett a vezérőrnagy és altábornagy rangban eltöltött időszakot illetően. A könnyűcsapatoktól érkező tábornokok többnyire elővédek élére nyertek beosztást olyan pozíciókba, ahol a mozgékonyabb volt. A fegyver- és csapatnemű háttér alapvetően határozta meg a tábornoki szolgálatot is.

A könnyűgyalogos tábornokok áttörése – II. József oszmán háborúja

Az 1788-as hadiév kezdetén, 1787. november 1-jén a császári-királyi hadseregben nem kevesebb, mint 135 tábornok teljesített aktív szolgálatot. Ez a szám meglehetősen magasnak tűnik, kevesebb mint 2000 katonára jutott egy tábornok, de a háború menete bebizonyította, hogy még ez is elégtelen, ezért a háború alatt elég nagy számú ezredes tábornoki előléptetésére került sor.

A legszembetűnőbb és leglényegesebb hiányt éppen a könnyűcsapatokat vezető tábornokok körében tapasztalták, mindössze 21 könnyűcsapat-háttérű volt található közöttük, ebből 10 gyalogos, kizárólag a határőrgyalogságtól és 11 lovas, ebből 6 huszár, 4 sivalizér és 1 határőrhuszár. A teljes tábornoki karban 15,56%-os arányt tettek ki a könnyűcsapatokból érkezett tábornokok. A 75 ezred összesen 101 tábornokot adott a hadseregnek, átlagban ezredenként 1,35-öt, míg a 32 könnyűezred csak 21-et, átlagban ezredenként 0,66-ot. A fennmaradó tábornokok közül hárman a műszakiaktól, négyen a tüzérségtől, ketten a törzsből, négyen egyéb helyekről (adjudánsi, külföldi szolgálatból) emelkedtek tábornokságig. A könnyűcsapatok vezérlőinek meglepően alacsony aránya rámutat az integrációs modell fontosságára és a regularizációs folyamat tábornoki karra gyakorolt időben eltolt hatására. Másrészt az utolsó oszmán háború kezdetén a keleti típusú könnyűcsapatok integrációja a nyugati hadviselésbe még nem ért a folyamat végére.

Az adatokat alaposabban megvizsgálva azt találjuk, hogy a 21 tábornokból 2 tábornagy (Hadik²² és Loudon²³), 4 altábornagy (Barco,²⁴ Erdődy,²⁵ Sauer,²⁶ Wartensleben²⁷) mellett csak 15 vezérőrnagy állt rendelkezésre, utóbbiak közül 8 határőrgyalogos, 4 huszár és 3 sivalizér. Az ottomán hadviselési mód, a dombos, hegyes, átszegdel terep

²² NAGY-L. 2020: 153–155.

²³ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 55; SB Prot. Nr. 46 140 13/14.

²⁴ NAGY-L. 2020: 65–67.

²⁵ NAGY-L. 2020: 118–119.

²⁶ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 88; KUDRNA-SMITH [é. n.]: S17; SB Prot. Nr. 46 61.

²⁷ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 109; KUDRNA-SMITH [é. n.]: W14; SB Prot. Nr. 46 73., 140 1/6.

és a rendkívül hosszú határszakasz miatt sokkal több tábornokra és dandárnokra lett volna szükség a kis háborús műveletek vezetésére. II. József és Lacy nagy balkáni terület megszerzését tervezte, amely csak Belgrád elfoglalását követően volt kivihető, ezért első lépésként a fősergnek meg kellett ostromolnia, és el kellett foglalnia Belgrádot. Közben a szárnyakon, a horvát–bosnyák határszakaszon, Moldvában és a Havasalfölddel szemben csak tartani kellett a határt. Belgrád bevételét követően mélyen előre kellett nyomulni az ellenséges területekre. A könnyűcsapatok jelentősége már az első szakaszban is fontosnak tűnhetett, de különösen a második szakaszban került fókuszba a támadó hadsereg szárnyainak, hátának és összeköttetési útjainak védelmében.

A háború első éve korántsem a tervek szerint alakult. A főserget a császár és legközelebbi barátja, Lacy tábornagy katonai tehetségtelensége bénította meg, végül saját maga ellen vesztett csatát 1788. szeptember 21–22-én éjszaka, amikor rémhírek és néhány lövés káoszt okozott, a hadsereg demoralizálódott. Ezzel ellentétben Coburg herceg remekül harcolt Moldvában, többnyire kis háborús műveletekkel ért el jelentős sikereket, miközben az erdélyi szorosokat sikerült szilárdan megtartania. A következő év nagy sikereket hozott a császári–királyi hadsereg számára. Az oszmánok boszniai védelmét áttörték, Belgrádot ostrommal sikerült bevenni, az oszmán főserget Coburg és Szuvorov megverte, elfoglalták Moldvát, és megkezdték Havasalföld elfoglalását. A sikerek kovácsai között a könnyűcsapatok vezetői kiemelkedő szerepet játszottak. Habár az északi határon kibontakozó porosz fenyegetés miatt az oszmánok ellen harcoló csapatokat meg kellett gyengíteni az 1790-es hadjárat évre, az orosz és a császári–királyi hadsereg balkáni előrenyomulása folytatódott.

A könnyűcsapatok vezetőinek új generációja kitüntette magát a harcokban, és gyorsan emelkedett. A háború első éve alatt 5,²⁸ a második évben nem kevesebb, mint 11, 1790-ben további 6 tábornoki előléptetésre került sor a könnyűcsapatok éléről. A 22 tábornok között olyan jelentős és híres személyiségeket találunk, mint Gvozdanovich,²⁹ Kray,³⁰ Karacsay,³¹ Boros,³² Otto,³³ Aufseß,³⁴ Davidovich³⁵ és Mészáros.³⁶ Mindannyian a 40-es, legfeljebb korai 50-es éveikben voltak és az összefegyvernemi könnyűharcászat mestereinek számítottak, a következő évtizedben

²⁸ Közülük Peharnik a Hadifogolycsere Bizottságban szolgált. LÁZAR 2015: 436–437.

²⁹ NAGY-L. 2020: 316–317.

³⁰ NAGY-L. 2020: 213–215.

³¹ NAGY-L. 2020: 181–183.

³² NAGY-L. 2020: 80–82.

³³ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 72; KUDRNA–SMITH [é. n.]: O29; SB Prot. Nr. 46 139.

³⁴ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 7; KUDRNA–SMITH [é. n.]: A34; SB Prot. Nr. 46 140 8/10.

³⁵ NAGY-L. 2020: 99–101.

³⁶ NAGY-L. 2020: 253–255.

még magasabbra emelkedtek. A csoport tagjai közül, aki életben maradt, és harcéri szolgálatra alkalmasnak bizonyult, kivétel nélkül altábornagyi előléptetést és fontos pozíciót kapott. A korszak egyik legjobb parancsnoka, Kray tábornok³⁷ egyenesen hadseregparancsnokká emelkedett a második koalíciós háború idején, néhányan hadtestet vezényeltek.

Az oszmán háború alatt 7 vezérőrnagyot léptettek elő altábornaggyá, Barco tábornokot pedig lovassági tábornokká. A viszonylag nagy előléptetési szám azonban megtévesztő lehet. Négyen (Wallisch,³⁸ Geneyne,³⁹ Enzenberg⁴⁰ és Klebek⁴¹) nyugati származásúak voltak, akik határőr csapatokat vezényeltek, ketten (Pfefferkorn⁴² és Levenehr⁴³) pedig szvaliszerek élén szolgáltak, egyedül Vécsey⁴⁴ számított klasszikus „keleti” könnyűcsapat-parancsnoknak. Mindazonáltal a könnyűcsapatok szerepe és jelentősége egyértelműen megmutatkozott a háborúban. Wallisch és Levenehr is jó elővédparancsnoknak bizonyult, utóbbi élete végéig Karacsay András, az egyik legjobb könnyűcsapatvezér⁴⁵ barátja és pártfogója maradt.

A hadművészet új korszaka, a francia forradalmi háborúk időszaka

A francia háborúk gyors változást hoztak el, a forradalmi hadviselési mód miatt sok könnyűcsapatra és azok alkalmas parancsnokaira volt szükség.⁴⁶ A francia lovasság viszonylagos gyengesége lehetőséget adott a huszároknak a sikerekre, de az egyéb körülmények mégsem tették lehetővé a totális dominanciát. A francia Nemzeti Konvent által bevezetett általános felkelés hatalmas tömegeket terelt a hadsereg zászlói alá a haza védelmére, de a hadsereget a forradalom nevében a szomszédok megtámadására is fel lehetett használni.⁴⁷ A hatalmas embertömeget nem lehetett rendesen kiképezni

³⁷ Kray kiváló modern biográfiája: LÁZÁR 2013.

³⁸ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 108; KUDRNA-SMITH [é. n.]: W9; SB Prot. Nr. 46 72., 89 1/4.

³⁹ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 34; KUDRNA-SMITH [é. n.]: G11; SB Prot. Nr. 46 117.

⁴⁰ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 28; KUDRNA-SMITH [é. n.]: E12; SB Prot. Nr. 46 51., 140 2/13, 494.

⁴¹ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 50; KUDRNA-SMITH [é. n.]: K37; SB Prot. Nr. 46 55., 140 2/5.

⁴² SCHMIDT-BRENTANO 2006: 75; KUDRNA-SMITH [é. n.]: P29; SB Prot. Nr. 46 89.; SB Prot. Nr. 55 1737 1/2.

⁴³ SCHMIDT-BRENTANO 2005: 56; KUDRNA-SMITH [é. n.]: L32; SB Prot. Nr. 46 57.

⁴⁴ NAGY-L. 2020: 403–404.

⁴⁵ Katonai pályaképét lásd NAGY-L. 2018.

⁴⁶ A forradalmi háborúk során 1793–1794-ben folytatott francia hadviselési módot „kis háború nagyban” minősítéssel is illetik. HEUSER 2014: 858.

⁴⁷ A francia reformokra lásd HAYWORTH 2016: 42–43.

rövid idő alatt, ezért 1793 és 1794 folyamán nyitott harcrendben, *grandes bandes*-ban alkalmazták őket harcban. A franciák által tömegesen alkalmazott könnyűgyalogság rámutatott a szövetséges oldal könnyűgyalogságának fontosságára is.

A harc földrajzi kiterjedtsége és a katonai műveletek intenzitása megsokszorozta a könnyűcsapatok működési területét. A francia összefegyvernemi magasabbegységek önállóan meneteltek, és a harctéren egyesültek.⁴⁸ Nem volt ritka, hogy egyszerre 10 francia magasabbegység manőverezett egy hadszíntéren. Minden francia hadosztályba osztottak be könnyűgyalogságot és -lovasságot, amely felderítést és menetbiztosítást végzett. A gyakran jelentős francia létszámfölény rendkívül fontosnak bizonyult.⁴⁹ A nagy létszámú francia elővédek gyalogságával a császári-királyi hadsereg könnyűcsapatainak és azok parancsnokainak kellett megbirkózniuk.

A háború első évében a császári-királyi hadseregnek csak kisebb részét vetették be a franciák ellen,⁵⁰ csak egyetlen könnyűcsapat-tábornokot léptettek elő, de a következő évben már a főerőket gyűjtötték össze a Rajna mentén, és vetették be Németalföldön és a Felső-Rajánál. Mivel több könnyűcsapatvezér meghalt, nyugdíjba ment vagy tábori szolgálatra alkalmatlan lett, tömeges előléptetésre került sor. Míg 1792-ben csak 1, 1793-ban 8, 1794-ben 13 vezérőrnagyit kinevezésre került sor a könnyűcsapatok köréből. Több olyan kiváló elővédparancsnokot találunk az előléptetettek között, mint Köblös,⁵¹ Hiller,⁵² Dévay, Neuendorf,⁵³ Hadik Károly⁵⁴ vagy Rukavina,⁵⁵ de néhányuk híres és eredményes hadvezér lett, mint Johann Liechtenstein,⁵⁶ Kienmayer⁵⁷ és O'Reilly,⁵⁸ de ekkor lett tábornok Melas Mihály⁵⁹ is egy svalizsérezered éléről.

A francia túlerő ellenére a császári-királyi hadsereget nem sikerült döntő módon legyőzni, csak visszaszorítani. Az elővédek kis háborús műveletei pontos információt szolgáltatottak a hadvezetésnek az ellenséges mozdulatokról, így a jelentős túlerő elől vissza lehetett húzódní, miközben a könnyűcsapatok hatékonyan fedezték a menetet.

⁴⁸ ABEL 2016: 17–18.

⁴⁹ BLACK 1999: 231–232.

⁵⁰ Esdaile véleménye szerint Lipót tévesen mérte fel a helyzetet, és szeretett volna kimaradni a háborúból. ESDAILE 2001: 6–8.

⁵¹ NAGY-L. 2020: 208–210.

⁵² SCHMIDT-BRENTANO 2006: 43; KUDRNA–SMITH [é. n.]: H46; SB Prot. Nr. 67 192 1/10.

⁵³ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 68; KUDRNA–SMITH [é. n.]: N5; SB Prot. Nr. 77 1955.

⁵⁴ NAGY-L. 2020: 158–159.

⁵⁵ NAGY-L. 2020: 335–337.

⁵⁶ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 56; KUDRNA–SMITH [é. n.]: L36; SB Prot. Nr. 67 192 1/21.

⁵⁷ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 49; KUDRNA–SMITH [é. n.]: K27; SB Prot. Nr. 67 192 1/17, 192 2/17.

⁵⁸ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 70; KUDRNA–SMITH [é. n.]: O23; SB Prot. Nr. 67 192 1/25.

⁵⁹ NAGY-L. 2020: 250–251.

A könnyűcsapatok parancsnokainak és vezérlőinek szerepét a nagy vereség elkerülésében nem becsülhetjük alá. Ennek egyértelmű elismeréseként 1793 és 1794 folyamán 6 vezérőrnagyot léptettek elő altábornaggyá.

A tömeges előléptetés a háború további részében is folytatódott. A kevésbé eseménydús 1795-ös év során 1, 1796-ban és 1797-ben 10-10 vezérőrnagy kinevezésre került sor. Az elővédparancsnokokra vonatkozó szükség továbbra is nagyon erős maradt. A francia létszámelőny lassan elenyészett, de a francia hadsereg minőségi javulása másfajta kihívással állította szembe a császári-királyi hadsereget.

A Habsburg Monarchia hadereje különös vezetési válsággal küzdött felső és középszinten is. A hadsereg a hétéves háborút követő negyed évszázadon keresztül nem harcolt nagyobb háborúban, a parancsnokok kiöregedtek. A rövid és eseménytelen bajor örökösödési háború nem bizonyult elegendőnek a következő generáció vezérlőinek felemelkedésére. A francia hadsereg is vezérleti krízist élt át, a hadseregek élén gyorsan váltották egymást az alkalmatlan parancsnokok, de számukra a létszámelőny meghozta a sikereket és némileg elfedte az alkalmas hadvezérek hiányát. Ráadásul a forradalmi hadseregben gyorsan előre lehetett jutni és a parancsnokokat is gyorsan lehetett cserélni, gyorsabban találhatták meg az alkalmas vezetőket. A császári-királyi hadseregben más volt a helyzet. A meritokrácia elve fontos szerepet játszott az előrejutásban, de a szolgálati út is lényeges volt. Az alkalmas hadosztályparancsnokok hiánya az 1790-es évek közepén mutatkozott meg igazán, 1796-ban 10, 1797-ben 7 altábornagyi előléptetésre került sor a könnyűcsapatokat vezető vezérőrnagyok közül. Az elővédeket vezető vezérőrnagyok jártasak voltak az összefegyvernemi harcászatban, képesek voltak önálló döntéseket hozni, jellemzően jó parancsnokok emelkedtek ki a soraik közül, akik akár magasabb parancsnoki/vezetői pozíciók betöltésére is alkalmasnak bizonyultak. Az ekkoriban előléptetett altábornagyk fele az oszmán háborúban, másik fele pedig már a francia háborúban lépett elő tábornokká, így jellemzően 3-4 évet szolgáltak hadszíntéren dandárparancsnokként, ami a hadseregben megszokottnál kevesebb volt. Még így is sokkal lassabb volt az előmenetel, mint a francia hadseregben, ezáltal kisebb eséllyel bukkant fel egy-egy nagyobb tehetségű hadvezér.

A campoformioi békét követően a könnyűcsapatokat átszervezték. A könnyűzászlóaljok megszervezéséről és a lovasvadászokról már volt szó, de rajtuk kívül csökkentették a huszárezredek létszámát, viszont két új huszárezredet szerveztek meg a fölös létszámból, valamint a Wurmser-szabadcsapat huszáraiból is egy új huszárezredet szerveztek horvát-szlavón határőr huszárezred néven, így azok száma 12-re nőtt. A dragonyos- és svalizserezzredekben könnyűdragonyos-ezredeket formáltak.

Ha a császári-királyi hadsereg állapotát az 1790-es évek derekán vezetési krízissel jellemezhetjük, az évtized végére a helyzet még tovább romlott. Az alkalmas

dandár- és hadosztályparancsnokok nagy hiánya szembetűnő volt. A legfelsőbb szinten Coburg és Clerfayt távozásával Károly főherceg személyében valamennyire tapasztalt és tehetséges hadseregparancsnok lépett a színre. A főherceg katonai tehetsége vitathatatlan, de rossz egészsége és Ferenc császár vele szemben fennálló bizalmatlansága és némi féltékenysége nehezítette a helyzetét. A táborkar szerepe a háborúban egyre fontosabb lett, de a császári-királyi hadseregben kevés jó tábor-kari tiszt szolgált. Károly főherceg mellett olyan tehetséges tisztek szolgáltak, mint Mayer és Schmidt, de a másik oldalon a sokkal kevésbé tehetséges, ám harsány Mack, Weyrother és Chasteler túlságosan sok befolyáshoz jutott.

A második koalíciós háború idején a vezetési válság egyértelmű jeleként addig soha nem látott nagyságrendű vezérőrnagyot neveztek ki a könnyűcsapatok éléről, 1799-ben 8-at, 1800-ban pedig nem kevesebb, mint 22-t. A problémát azonban a tömeges előléptetés nem oldotta meg, mert Kray tábornok 1800 májusában arról panaszkodott, hogy hadseregében nincs elég alkalmas tábornok, egyben bosszankodott tábornokai teljesítménye miatt.⁶⁰ Felsőbb szinteken hasonlóan tisztán látszott a krízis. 1799-ben 5, 1800-ban 10 altábornagyi előléptetésre került sor a könnyűcsapatok vezérői körében. Talán ez a generáció adta a legtehetségesebb tábornokokat, olyan kiválóságokat, mint Karacsay, Johann Liechtenstein, Hiller, Merveldt,⁶¹ Gyulay Ignác,⁶² Klenau,⁶³ Friedrich von Hessen-Homburg⁶⁴ és Szentkereszty Zsigmond.⁶⁵ Mind aktív és tehetséges parancsnoknak bizonyultak, külön kiemelendő, hogy az 1813–1814-es háború fősergének négy hadtestparancsnoka közül három (Merveldt, Gyulay és Hessen-Homburg), a Belső-Ausztriai Hadsereg esetén pedig a főparancsnok a sorakból került ki. Az alsóbb parancsnoki szintek, különösen a hadosztályok tehetséges vezetői ellenére a legfelsőbb szint vezetői válságát nem sikerült megoldani, így a háború az 1800. december 2-i hohenlinden-i és a december 25–26-i Mincio-Pozzolo melletti székelyteljes vereséggel ért véget.

A francia forradalmi háborúk a császári-királyi hadsereget új kihívások elé állították. A nagy létszámú, de kiképzetlen francia hadsereg sokkal mozgékonyabbá tette a hadviselést, ami a szövetséges hadseregtől is újfajta hozzáállást kívánt. A császári-királyi hadsereg számára a válasz ott volt könnyűcsapatai és azok vezetői, vezérei képében. A háború alatt 74 vezérőrnagyi és 38 altábornagyi kinevezés történt

⁶⁰ LÁZÁR 2013: 189–190.

⁶¹ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 63; KUDRNA-SMITH [é. n.]: M37; SB Prot. Nr. 81 559–560.

⁶² NAGY-L. 2020: 149–151.

⁶³ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 50; KUDRNA-SMITH [é. n.]: K45; SB Prot. Nr. 92 141.

⁶⁴ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 43; KUDRNA-SMITH [é. n.]: H40; SB Prot. Nr. 92 177.

⁶⁵ NAGY-L. 2020: 378–379.

a könnyűcsapatok sorai közül, ami a tábornoki kar két generációját adta. A francia háborúk második évtizedét ezek a parancsnokok nagyban befolyásolták.

A napóleoni háborúk⁶⁶

A luneville-i békét követően sor került a császári-királyi hadsereg demobilizációjára és létszámcsökkentésére. A könnyűzászlóaljkat, a szabadcsapatokat és a lovasvadászrezdet feloszlatták, a vadászcsapatokból pedig állandó tiroli vadászrezdet szerveztek meg. A könnyűgyalogság szerepe szinte kizárólag a határőrezdekre hárult. A lovasság tekintetében a huszárezdek közül a horvát-szlavón határőröket feloszlatták, helyette az inszurrekció egyik ezredét regularizálták. A német lovasságnál visszaállt a dragonosok és a svalizérek csapatneme.

A könnyűgyalogság számának csökkentése ellentételezéseként a továbbiakban a sorgyalogság harmadik sorából küldtek ki csatárokat az arcvonal elé. Ennek hatékonysága nyilvánvalóan nem vetekedhetett a könnyűcsapatokéval, de alkalomadtán ellátta feladatát. A feloszlott könnyűcsapatok tisztjeit a sorcsapatokhoz osztották be, így a tapasztalat nem veszett el, hanem szélesebb körben hasznosulhatott.

A harmadik koalíciós háború tragikus véget ért a császári-királyi hadsereg számára. Az ulmi hadjáratban a könnyűgyalogság hiánya és a sorcsapatok gyenge teljesítménye bizonyult döntő tényezőnek. Egyetlen határőrezred érkezett be a főszereghöz a francia támadás megindulását megelőzően. A hadsereg felderítése képtelen volt a hadsereg hátába támadó francia csapatokat detektálni, ami a francia könnyűcsapatok fedező tevékenységének volt köszönhető. Mack tehetségtelensége a könnyűcsapatok helytelen alkalmazásában is tetet öltött, mert képtelen volt megszervezni a felderítést és a hadsereg meneteinek fedezését. A könnyűlovasság ritkás járőrei megfelelő gyalogsági támogatás nélkül nem tudtak használható adatokat szolgáltatni a francia csapatok mozgásáról.

A háború előtt 1802-ben és 1803-ban 1-1, 1804-ben 2, 1805-ben 14 vezérőrnagyi kinevezésre került sor a könnyűcsapatok soraiából (a legjelentősebbek: Moritz Liechtenstein,⁶⁷ Stoichevich,⁶⁸ Provenchères,⁶⁹ Stutterheim,⁷⁰ Folliot de Crenneville⁷¹), de egyetlen

⁶⁶ A hadművészeti jellegzetességek rövid összefoglalását lásd ROTHENBERG 1980: 138–145.

⁶⁷ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 57; KUDRNA–SMITH [é. n.]: L37; SB Prot. Nr. 128 221.

⁶⁸ NAGY-L. 2020: 370–371.

⁶⁹ SCHMIDT-BRENTANO 78; KUDRNA–SMITH [é. n.]: D44; SB Prot. Nr. 135 464–465.

⁷⁰ SCHMIDT-BRENTANO 99; KUDRNA–SMITH [é. n.]: S141; SB Prot. Nr. 128 228 4/6.

⁷¹ SCHMIDT-BRENTANO 31; KUDRNA–SMITH [é. n.]: F23; SB Prot. Nr. 129 356–357.

altábornagyi előléptetésre sem. Az előléptetettek között a birodalom keleti feléből származók látszólag kezdtek háttérbe szorulni a nyugatiakkal szemben, mert a 8 könnyűlovassági előléptetett közül 4 svalizsér mellett csak 2-2 huszárt és ulánust találunk. A nyugati tisztek a 18. század végén a korábbinál jóval nagyobb számban szolgáltak a könnyűcsapatok soraiban, így nagyobb számban is érték el a tábornoki rangot, ezáltal szűkítették a teret a keletiek előtt, amit azonban a könnyűcsapatok növekvő száma és jelentősége ellensúlyozott.

Az 1805-ös háború tapasztalatait a császári-királyi hadsereg igyekezett tudatosan hasznosítani. A következő években, 1806 és 1809 között volt a legnagyobb méretű előléptetési hullám, nem kevesebb, mint 45 vezérőrnagyot neveztek ki és 20 altábornagyot léptettek elő a könnyűcsapatok soraiból. A hadsereget kezdetben alkotó 11 hadtest parancsnoka közül 4 rendelkezett könnyűcsapatháttérrel. Az új magasabbegység-szervezet segítette a könnyűcsapatok tábornokainak feladataik ellátásában. A 11-ből 9 hadtestet három hadosztály alkotott, ebből 2 sorcsapatokból, 1 könnyűcsapatokból állt.⁷² A 2 tartalékhadtestbe vonták össze a nehézlovasságot és az elit gyalogságot, a gránátosokat, ennek ellenére a parancsnokaik között találunk könnyűcsapatvezéreket is. Az új szervezet szerint a mezei had parancsnokainak harmada könnyűcsapatot vezényelt, ami az ezredszámoknak (75 sor- és 38) megfelelt, de a serezek nagyobb létszáma miatt a létszámot véve összehasonlítási alapul felülreprezentáltak lettek a könnyűcsapatok vezetői, ami egyértelműen a jelentőségüket mutatja. Az új szervezet, így a könnyűcsapatparancsnokok nagy aránya kulcsszerepet játszott abban, hogy a hadsereg váratlanul jó teljesítményt nyújtott az 1809-es háborúban.

A könnyűcsapatvezérek száma magas maradt a háborúk további szakaszában, 1812 és 1815 között is. 1810-ben 1, 1812-ben 6, 1813-ban 13, 1814-ben 4, végül 1815-ben 6 vezérőrnagyi kinevezést adtak át a könnyűcsapatok csapatparancsnokainak, 1811-ben 1, 1812-ben 1, 1813-ban 11, 1814-ben 1, 1815-ben pedig 3 altábornagyi előléptetésre került sor. A harcoló csapatok élén a könnyűcsapat-háttérű tábornokok száma elérte, olykor még meg is haladta az egyharmados arányt. Különösen szembetűnő volt ez a Belső-Ausztriai Hadsereg esetében, ahol a hegyes terep különösen fontossá tette a könnyűcsapatokat. A főszerep négy hadtestparancsnokából három, valamint a Belső-Ausztriai Hadsereg parancsnoka is közülük került ki. A császári-királyi hadsereg átvette a napóleoni hadviselés mozgékonyosságát.⁷³ Az 1813–1814-es szervezet nagyobb hadtesteit nagyobb könnyűhadosztályok biztosították, így a parancsnok rátermettsége a korábbinál is fontosabb szerepet játszott. A hadsereg élén álló Schwarzenberg herceg maga is jelentős elővédharcászati tapasztalattal

⁷² EYSTURLID 2000: 41–42.

⁷³ CHANDLER 1966: 666.

rendelkezett az 1790-es évekből annak ellenére, hogy alapvetően nehézlovassági parancsnok volt.

Statisztikai szempontok

Az utolsó oszmán háborúk kezdetén a császári-királyi hadsereg 135 szolgáló tábornokából 21-nek volt könnyűcsapatháttere, ami 15,56%-ot tesz ki. A következő 26 évben 745 tábornoki kinevezésre került sor, ezek közül 195 illetett könnyűcsapatparancsnokot (26,17%), így a teljes 880 fős aktív tábornoki csoportból 216 a könnyűcsapatok soraiból lépett elő (24,55%). Érdemes a sor- és könnyűcsapatok arányának változását is megfigyelni. A korszak kezdetén 101 sor- és 21 könnyűcsapatháttérű tábornok szolgált, előbbiek 4,81-szeresen múlták felül az utóbbiakat. Viszont 409 sorcsapati parancsnokra 195 könnyűcsapati előléptetés jutott, ami már csak 2,1-es arányt mutat, az összkép az 510 sor- és 216 könnyűcsapat-tábornok esetében már 2,36-os szorzót jelent.

A könnyűcsapat-tábornokok belső összetételét tekintve az első feltűnő adat az idegenek kis száma. Míg a teljes tábornoki állomány tekintetében az idegenek 33,85%-ot tesznek ki (294 fő a 880-ból), a könnyűcsapat-tábornokok esetén csak 27,78-at (60 fő a 216-ból), ezen belül a keleti könnyűcsapatok (határőr, keleti szabadcsapat, huszár, inszurgens, ulánus) éléről a tábornoki karba kerültek körében csak 20,86%-ot (163-ból 34 fő), a nyugati könnyűcsapatok (nyugati szabadcsapat, vadász, svalizsér) esetében 49,06%-ot (53-ből 26 fő).

Várható módon – az ezredek számából fakadóan – a legnagyobb kontingenst a határőrök képezik 85 fővel (39,35%). Az oszmán háború idején sok tehetséges határőr ezredet léptettek elő tábornokká, és alkalmaztak a nehéz terepen elővédekben, különítmények élén. A francia háborúk idején erre a fajta tábornokra végig nagy szükség mutatkozott. Néhányuk a legmagasabb szintet is elérte, hadtest- és hadseregparancsnokságig emelkedett, mint Loudon, Gvozdanovich, Hiller, Klebek, Radivojevich⁷⁴ és Kray.

A második legnagyobb csoportot a huszárok alkotják 67 fővel (beleszámítva egy határőr huszárt, 31,02%). A huszártábornokok már a 18. század derekától integráns részét képezték a császári-királyi hadseregnek, jelentőségük a francia háborúk idején is magától értetődő volt, hiszen kiváló szolgálatot végeztek a hadsereg füleként és szemeként. A leghíresebb huszártábornokok között találjuk Barcót, Kienmayert,

⁷⁴ NAGY-L. 2020: 318–320.

Ottot,⁷⁵ a három Hadikot (apát és két fiát),⁷⁶ Klenaut, Szentkeresztty, Knesevichet,⁷⁷ Frimont-t,⁷⁸ Fresnel-t,⁷⁹ Mohrt,⁸⁰ Schnellert,⁸¹ Meskót,⁸² Mecseyt,⁸³ Splényi Ignácot,⁸⁴ Vécsey Ágostot,⁸⁵ Gerambot⁸⁶ és Gustav von Hessen-Homburgot.⁸⁷

A svalizserek meglepően nagy, 43 fős csoportot alkotnak (19,91%). A csoport legszembetűnőbb tulajdonsága, hogy közöttük vannak a legnagyobb arányban (18 fő, 41,86%) idegen eredetűek. Az 5 magyar (11,63%) mellett saját hadkiegészítési körzeteikből csupán 20 fő (46,51%) került ki.

A fennmaradó 20 fős csoport (9,26%) a többi, többnyire nyugati eredetű könnyűcsapatból került a tábornoki karba. A hat ulánusháttérű tábornok száma váratlanul magas, mivel kis létszámú és a császári-királyi hadseregben új csapatnemről volt szó. Az ulánusok gyors integrációjának okát a huszárok sikerében találjuk meg mint a keleti eredetű lovasság archetípusa a hadseregben, amelynek nyomán az új csapatnem integrációja gyorsabban mehetett végbe. A csoportot 7 önkéntes könnyűgyalogos, 3 gyalogos és 2 lovasvadász, valamint 2 inszurgens egészíti ki.

A könnyűcsapatok tábornokainak katonai teljesítménye vizsgálatának alapjául az odaitélt Katonai Mária Terézia-rendeket választhatjuk. A könnyűcsapatok hírneve szerte Európában a 18. század folyamán egyre nagyobb számban arra indította a nemeseket és az arisztokratákat, hogy könnyűcsapatokban vállaljanak szerepet, ha a katonai szolgálatot választják életcéljuknak. A Habsburg Monarchia nyugati feléből, a Német-római Birodalomból, de még ezeken túlról is számos nemes és arisztokrata próbált szerencsét soraikban.

A számok alaposan alátámasztják ezt az állítást. A könnyűcsapatok sorából kiemelkedett tábornokok 46,3%-a nyerte el a rend legalább egy keresztjét, míg

⁷⁵ NAGY-L. 2020: 289–290.

⁷⁶ NAGY-L. 2020: 153–159.

⁷⁷ NAGY-L. 2020: 197–200.

⁷⁸ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 32; KUDRNA–SMITH [é. n.]: F30; SB Prot. Nr. 104 538 2/5.; Ternions, 15 Ternion 1, Generale, Grundbuch Nr. 219.

⁷⁹ Fresnel a francia emigráns Saxe-huszárosztály parancsnokaként szolgált. SCHMIDT-BRENTANO 2006: 32; KUDRNA–SMITH [é. n.]: H28; SB Prot. Nr. 104 477–478.; Ternions, 15 Ternion 1, Generale, Grundbuch Nr. 213 1/2.

⁸⁰ NAGY-L. 2020: 275–277.

⁸¹ NAGY-L. 2020: 342–344.

⁸² NAGY-L. 2020: 252–253.

⁸³ NAGY-L. 2020: 245–247.

⁸⁴ NAGY-L. 2020: 360–362.

⁸⁵ NAGY-L. 2020: 399–401.

⁸⁶ NAGY-L. 2020: 138–140.

⁸⁷ SCHMIDT-BRENTANO 2006: 43; KUDRNA–SMITH [é. n.]: H41; SB Prot. Nr. 177 412–413.; Ternions, 18 Ternion 1, Generale, Grundbuch Nr. 438.

a sorcsapatok esetén ez az arány 29,8%. A rendnek három fokozata volt, az összes megítélt kereszt egy főre eső aránya a könnyűcsapatok esetén 0,57, a sorcsapatoknál ugyanez csak 0,37. A könnyűcsapatok tehát másfélszer annyi kitüntetésben részesültek, mint a sorcsapatok.

A keresztnek belső megoszlása is érdekes képet fest. A 216 könnyűcsapat-tábornokból 98 kapta meg a lovagkeresztet (45,37%), az 510 sorcsapatati közül 142 (27,84%). A különbség némileg kisebb a parancsnoki kereszt esetén, 23 könnyű- (10,65%) és 38 sorcsapatati (7,45%) keresztet ítéltek oda. A helyzet a nagykeresztnek esetén fordított, 3 könnyű- (1,39%) és 11 sorcsapatati (2,16%) tábornok kapta meg a legmagasabb szintű keresztet.

A jelentős különbség a könnyűcsapatok gyakori harcérintkezéseiben keresendő, hiszen a mindennapos elővédharcok valóban sok lehetőséget adtak a kiugró teljesítményre és Európa egyik legnagyobb tekintélyű katonai rendjébe, a Mária Terézia-rendbe való bekerülésre, de egyben rendkívül veszélyesek is voltak a katonák, parancsnokok számára. A három kereszt típus három különböző vezényleti és vezérleti szintet foglalt magában. A lovagkeresztet rendszerint egy-egy bravúros sikerért ítelték oda alacsonyabb rangban, a parancsnoki keresztet viszont már valódi vezérleti teljesítményért adományozták. A nagykeresztnek esetében figyelembe kell vennünk, hogy ezt a keresztet csak hadseregpáncsnokok kapták, nem ritkán inkább politikai vagy személyes indokkal, mint valódi teljesítmény alapján.

A könnyűcsapatok számára odaítélt nagyszámú katonai Mária Terézia-rend is alátámasztja az integráció teljességét. Ráadásul a könnyűcsapatok parancsnokai az arányokat tekintve másfélszer annyi elismerést kaptak, mint a sorcsapatok élén állók, ami nem egyszerűen az integráció jele, hanem új minőség megjelenését hordozta magában. A könnyűcsapatok integrációja révén a császári-királyi hadsereg a vezetői képesség újfajta útjához jutott. A régimódi sorcsapatokkal ellentétben a kisháborús hadviselési mód sokkal mozgékonyabbá tette a háborút, sokkal önállóbb és döntésképesebb, aktívabb tábornokokat eredményezett. A császári-királyi hadsereg meglepően jó teljesítménye az 1809-es háborúban egyértelműen jelezte a folyamatot, de egyben meg is alapozta a négy évvel később meginduló felszabadító háború sikereit.

Integrációs modell vagy új minőség?

A könnyűcsapatok császári-királyi hadseregbe történt integrációjának vizsgálatára integrációs modellt állítottunk fel, amely alkalmas a folyamat leírására. Az egyes könnyűcsapatnemek időben eltérő utat jártak be az integrációban, az egyes szakaszok

hossza is változott. Az utolsó oszmán háború kezdetére teljesen integrálódottak csak a huszár csapatnemet tekinthetjük. A századfordulóra azonban a könnyűcsapatoktól kinevezett tábornokok aránya a kezdeti 15%-ról 25-re ugrott, ami a határőrgyalogság integrációjának egyértelmű jele volt.

A Habsburg Monarchia nagyobb részét közép-európai területek alkották, ezen belül a magyar Szent Korona országainak és a lengyel területeknek saját katonai hagyományai voltak. Maga az összetett birodalom nyugati típusú államrendszert képviselt, ami a hadügyét is meghatározó tényező maradt története folyamán. A birodalom vezetői gondolkodásában a vesztfáliai békét és a török veszély elmúlását követően megfigyelhető változás, amely a birodalom központi figyelmét a német területekről a közvetlen fennhatóság alatt lévő családi birtokokra terelte, lehetőséget adott a hadügyi változásokra is. Mindaddig a keleti elemek kiegészítő alakulati státuszban maradtak, de a 17. század végével regularizációs folyamat indult meg, amely végül teljes integrációhoz vezetett el.

Az integráció, amely a 17. században indult el, bő egy évszázad múltán, a 18. század végén jelentős eredménnyel zárult. A Habsburg Monarchia keleti eredetű kisháborús műveleteket folytató könnyűcsapatok nem csupán a Habsburg Monarchiában indítottak változást a 18. század derekán, hanem az egész nyugati hadviselési mód alakulására fontos hatást gyakoroltak. A hétéves háborút követően ez a változás a gyakorlatban lelassult, de a francia háborúk idején hatalmas erővel indult újra, immáron a francia hadsereg által támasztott újfajta kihívásokkal együtt. Mindezen tényezők a császári-királyi hadseregben fontos változásokat indítottak el. A hadseregbe egyre több tevékeny, aktív tábornok került a könnyűcsapatoktól, a nyitott harcrendben harcoló franciák ellenében a sorcsapatoknak is el kellett sajátítaniuk bizonyos kompetenciákat, amit saját forrásból, a könnyűcsapatok révén tudtak megtenni. Önmagában az összefegyvernemi kisháborús harcászat is fejlődött, nagyobb stabilitást kapott, a mobilitás és a fegyelmezetség egyensúlyba került.

A császári-királyi hadsereg remek keleti könnyűcsapatok előnyt jelentettek a küzdelemben. Az egész hadseregnek át kellett alakítania harcmódját, amelyben a könnyűcsapatok kulcsszerepet vállaltak. Az integráció nem jelentette a könnyűcsapatok sajátos tulajdonságainak elvesztését és pusztá „emberanyagga” silányulását, hanem éppen ellenkezőleg, új minőséget hozott létre, és nagyban hozzájárult a Napóleon elleni végső siker kivívásához.

Felhasznált források és irodalom

- Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Versorgungsunterlagen, Stabsbücher, Protokolle (SB). Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Versorgungsunterlagen, Ternions (Ternions). Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Verzeichnis der kaiserlichen Generale bis zum Jahre 1815. Alphabetisch ab 1741. Jelzete: Archiv-Behelf 339-3-39. Leesaalbehelf 10/1 (Verzeichnis).
- ABEL, Jonathan (2016): The Prophet Guibert. In LEGGIERE, Michael V. (szerk.): *Napoleon and the Operational Art of War*. Leiden: Brill, 8–39. Online: https://doi.org/10.1163/9789004310032_003
- ÁGOSTON Gábor (2022): *Az oszmán hódítás és Európa*. Budapest: Rubicon Intézet.
- BAGI Zoltán Péter (2011): *A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek*. Budapest: Históriaantik.
- BLACK, Jeremy (1999): Revolutionary and Napoleonic Warfare. In BLACK, Jeremy (szerk.): *European Warfare 1453–1815*. New York: Palgrave Macmillan, 224–246. Online: https://doi.org/10.1007/978-1-349-27521-2_10
- BRUCE, Robert B. et al. (2008): *Fighting Techniques of the Napoleonic Age 1792–1815: Equipment, Combat, Skills, and Tactics*. New York: Thomas Dunne Books – St. Martin's Press.
- CHANDLER, David G. (1966): *The Campaigns of Napoleon*. London: Weidenfeld & Nicholson.
- CSERPES, Tünde – SZIJÁRTÓ, István M (2014): An Open Elite in Hungary? High Office Holders in the 18th Century. *Journal of Social History*, 48(1), 156–74. Online: <https://doi.org/10.1093/jsh/shuo80>
- ESDAILE, Charles J. (2001): *The French Wars 1792–1815*. London: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203209745>
- ESDAILE, Charles J. (2019): *The Wars of the French Revolution 1792–1801*. Abingdon: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781351174541>
- EVANS, R. J. W. (2006): *Austria, Hungary, and the Habsburgs: Essays on Central Europe, c.1683–1867*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199541621.001.0001>
- EYSTURLID, Lee W. (2000): *The Formative Influences, Theories, and Campaigns of the Archduke Carl of Austria*. Westport, CT: Greenwood Press.
- HAYWORTH, Jordan R. (2016): The French Way of War. In LEGGIERE, Michael V. (szerk.): *Napoleon and the Operational Art of War*. Leiden: Brill, 40–87. Online: https://doi.org/10.1163/9789004310032_004
- HEUSER, Beatrice (2014): Lessons Learnt? Cultural Transfer and Revolutionary Wars, 1775–1831. *Small Wars & Insurgencies*, 25(4), 858–876. Online: <https://doi.org/10.1080/09592318.2013.833028>
- HOCHEDLINGER, Michael (2003): *Austria's Wars of Emergence, War, State and Society in the Habsburg Monarchy, 1683–1797*. London: Longman. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315842127>
- HOCHEDLINGER, Michael – MATÁ, Petr – WINKELBAUER, Thomas szerk. (2019): *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*. Wien: Böhlau. Online: <https://doi.org/10.7767/9783205208235>
- INGRAO, Charles W. (2000): *The Habsburg Monarchy, 1618–1815*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/9781108634168>
- KUDRNA, Leopold – SMITH, Digby [é. n.]: *Biographical Dictionary of All Austrian Generals During the French Revolutionary and Napoleonic Wars. 1792–1815*. Online: https://www.napoleon-series.org/research/biographies/Austria/AustrianGenerals/c_AustrianGeneralsIntro.html
- LÁZÁR Balázs (2013): *Krajovai és topolyai báró Kray Pál tábornak katonai pályája*. Budapest: HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum.
- LÁZÁR, Balázs (2015): Turkish Captives in Hungary during Austria's Last Turkish War (1788–91). *The Hungarian Historical Review*, 4(2), 418–444.

